

B. Brestovci, S. Marković, D. Vuletić, studenti III i IV godine II smjera studija Visoke defektološke škole Sveučilišta u Zagrebu šk. g. 1971—1972.

GOVOR DJECE U OSNOVNOJ ŠKOLI

U svakodnevnim kontaktima s ljudima često primjećujemo govorne poremećaje, odnosno lagana odstupanja od standardnog načina govora. Neka su odstupanja takva da ih laik ne registrira, dok ima i takvih koja privuku pažnju slušača sa sadržaja poruke na njenu formu, pa se osnovni cilj govora — prenošenje informacije — gubi, ili barem dolazi do njegovog oštećenja.

Velika većina govornih poremećaja ima svoj korijen u ranom djetinstvu, predškolskoj dobi. Polaskom u školu, naročito u nižim razredima, dobar dio djece ispravi svoj način govora, odnosno izjednači ga u manjoj ili većoj mjeri s govorom većine i s govorom glavnog modela — nastavnika. Međutim, izvjesni broj djece ne uspije ispraviti svoj govor. Što je dijete starije, greške postaju ukorjenjenije a neke čak, kao na primjer mucanje, drastično se mijenjaju u negativnom smislu kod većine djece.

U okviru seminarskog rada za III i IV godinu II smjera studija Visoke defektološke škole Sveučilišta u Zagrebu u toku šk. g. 1971—72. detaljno je ispitan govor učenika osnovne škole »Rajka i Zdenka Baković« u Zagrebu.

Zahvaljujemo od sveg srca direktoru i čitavom radnom kolektivu ove škole na gostoljubivosti, suradnji i razumijevanju koje su pokazali u toku našeg ispitivanja. Zahvalni smo također roditeljima koji su pokazali interes za naš rad, i pomogli nam pri dobivanju informacija, a, naravno, i djeci koja su pristala na ovo ispitivanje.

Cilj ispitivanja bio je pronalaženje govornih poremećaja kod djece od I do VIII razreda, ustanovljavanje njihova broja, količinskih odnosa među pojedinim poremećajima, te njihovog eventualnog variranja u odnosu na broj i kvalitetu u ovisnosti o kronološkoj dobi djece.

U Hrvatskoj je do sada takvo detaljno ispitivanje izvršeno u području Varaždina¹, dok je u ostalim dijelovima Hrvatske izvršeno anketno ispitivanje koje su proveli sami nastavnici osnovnih škola². I dok je detaljnim ispitivanjem govora učenika osnovnih škola na području Varaždina pronađeno oko 20% djece s govornim smetnjama, iz ankete koju su proveli sami nastavnici u Hrvatskoj proizlazi da procenat logopata jedva prelazi 1%. Ta ogromna razlika proizlazi iz činjenice da su na anketu odgovarali laici što se tiče govorne patologije.

Mislimo da bi ovaj rad mogao pridonijeti realnijem sagledavanju problema govora u našim osnovnim školama i potaknuti kompetentne institucije na razmišljanje o njemu i njegovu rješavanju upravo u osnovnim školama, gdje bi intervencija bila najefikasnija kako s obzirom na rezultate logopedске terapije, tako i na trošak vremena i financijskih sredstava.

Postupak ispitivanja bio je slijedeći, a u skladu s dvojakim zadatkom koji se nalazio pred nama:

1. Izdvojiti djecu s govornim smetnjama
2. U izdvojenoj skupini utvrditi stupanj i vrstu smetnji.

Tok rada imao je tri faze:

- a) Pripremanje i podučavanje ispitivača u opažanju
- b) Promatranje dječjeg govorenja u razredu; izdvajanje i magnetofonsko snimanje djece kod koje su primijećene govorne smetnje
- c) Ocjenjivanje odstupanja u govoru.

U pripremnom dijelu ispitivači su podučeni u promatranju karakterističnih osobina govora: izgovora glasova, ritma, tempa, intonacije govora, te intenziteta, boje i visine glasa (trening su prošli na govornim vježbama).

Rad je nastavljen u školskim odjeljenjima. Po dvoje ispitivača prisustvovalo je školskim satima — po tri radna dana u jednom odjeljenju — i prema vlastitom opažanju svrstavalo je djecu u dvije kategorije:

- a) Djeca s pravilnim govorom
- b) Djeca s nepravilnim govorom.

Govor djece kod koje su primijećena govorna odstupanja snimljen je na magnetofonsku vrpcu u slijedećim govornim aktivnostima:

- a) Razgovor s djetetom
- b) Čitanje poznatog teksta
- c) Spontani govor — prepričavanje nekog događaja ili teksta
- d) Čitanje liste riječi u kojima se nalaze svi glasovi našeg jezika u incijalnom, medijalnom i finalnom položaju
- e) Izgovor izoliranih glasova za ispitivačem.

U posljednjoj fazi rada vršilo se ocjenjivanje magnetofonskih snimki govora djece. U tu svrhu sastavljena je »skala«. Grupirali smo ispitivače u skupine po deset koje su predstavljale »skalu«.

Postupak procjene bio je slijedeći: za svaku reprodukciju snimljenog govora ocjenjivači su pripremili listu u koju su unosili svoja zapažanja. Ocjena se odnosila na već spomenute govorne osobine: izgovor glasova, ritam, tempo, intonacija govora, te intenzitet, boja i visina glasa. Zadatak ocjenjivača bio je da za svaku navedenu osobinu zaokruže jedan od predloženih odgovora: pravilan — nepravilan. Na primjer:

- izgovor glasa (R): pravilan — nepravilan
ritam pravilan — nepravilan, itd.

Nakon odslušane reprodukcije ocjenjivači su iznosili rezultate. Naš kriterij bio je slijedeći: ukoliko se do troje ocjenjivača — od njih desetoro — opredijelilo za odgovor »nepravilan« u jednoj ili više govornih osobina, označeno je da govor nema odstupanja. Ako je četvero do sedmero ocjenjivača označilo govorne osobine kao nepravilne, unijeli smo »blago odstupanje«. Ukoliko je odgovor »nepravilan« dalo osmero do desetoro ocjenjivača, govor je ozna-

čen kao »naglašena smetnja«. Drugim riječima: do 30% ocjenjivača opredijeljenih za odgovor »nepravilan« — u govoru nema odstupanja. Od 40% do 70% ocjenjivača opredijeljenih za odgovor »nepravilan« — blago odstupanje. Od 80% do 100% ocjenjivača opredijeljenih za odgovor »nepravilan« — naglašena smetnja. Znači, svaki ocjenjivač predstavljao je 10% skale.

Nakon utvrđenog stupnja govorne smetnje djecu smo grupirali prema vrstama govornih odstupanja.

Rezultati i obrada

Ispitivanjem je bilo obuhvaćeno ukupno 578 učenika raspodijeljenih u 19 odjeljenja i to u: 2 prva razreda, 2 druga razreda, 2 treća razreda, 2 četvrta i 2 peta razreda, te 3 šesta, 3 sedma i 3 osma razreda.

Kronološka dob ispitanika kretala se od 7 do 16 godina. Kako je učenika iznad 15 godina bilo veoma malo, uključili smo ih u skupinu petnaestogodišnjaka. Osim toga, u toj dobi nema više nekih značajnijih promjena u govoru, kako normalnom tako i u onom s odstupanjima.

		G O V O R N A																		
		Učenici s govornim smetnjama				Smetnje u artikulaciji				Smetnje u glasu										
Svi učenici		Muški		Ženski		Σ		Muški		Ženski		Σ		Muš						
Dob	Broj	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%					
do 7 g.	58	9	15.5	7	12.0	16	27.6	9	15.5	4	6.9	13	22.4	2	3.4	3	5.2	5	8.6	1
8	57	8	14.0	4	7.0	12	21.0	8	14.0	4	7.0	12	21.0	1	1.7	—	—	1	1.7	—
9	61	12	19.7	7	11.8	19	31.6	10	16.4	5	8.2	15	24.6	4	6.5	1	1.6	5	8.1	4
10	60	10	16.7	8	13.3	18	30.0	6	10.0	5	8.3	11	18.3	4	6.7	3	5.0	7	11.7	1
11	66	11	16.7	6	9.0	17	25.7	7	10.7	3	4.5	10	15.2	1	1.5	2	3.0	3	4.5	3
12	65	8	12.3	9	13.8	17	26.1	6	9.2	7	10.7	13	19.9	4	6.1	4	6.1	8	12.2	2
13	89	14	15.7	9	10.1	23	25.8	8	8.9	7	7.9	15	16.8	5	5.6	5	5.6	10	11.2	—
14	87	10	11.4	6	6.9	16	18.3	5	5.7	4	4.6	9	10.3	1	1.1	3	3.4	4	4.5	—
15 i više	35	3	8.6	2	5.7	5	14.3	2	5.7	2	5.7	4	11.4	—	—	—	—	—	—	—
Ukupno	578	85	14.7	58	10.0	143	24.7	61	10.5	41	7.1	102	17.6	22	3.8	21	3.6	43	7.4	11

U tabeli su prikazani rezultati ispitivanja govora učenika s obzirom na dob, spol i govorne smetnje. Izostavljeni su ispitanici s blagim smetnjama u govoru i oni bez smetnji.

Govorne smetnje podijeljene su u šest vrsta: poremećaj izgovora glasova (smetnje u artikulaciji), smetnje u glasu, rinolalija (unjkanje), mucanje, brzopletost i poremećaj ritma i tempa govora.

Najučestalije su greške izgovora glasova (17,6% učenika). Slijede smetnje glasa (7,4%), poremećaji tempa i ritma (3,9%), unjkanje (2,6%) mucanje (1,9%) i brzopletost (0,7%).

Ukupno 143 učenika ima smetnji u govoru što čini 24,7%, to jest svaki četvrti učenik pokazuje izvjesna govorna odstupanja.

Ako pogledamo govorne smetnje u odnosu na spol, očito je da dječaci prednjače u gotovo svim poteškoćama; samo se kod unjkanja i brzopletosti broj dječaka i djevojčica podudara. Dječaci su zastupljeni sa 14,7% u odnosu

na sve ispitane učenike, a 59% u odnosu na skupinu sa smetnjama u govoru. Učenice s govornim smetnjama čine 10% u odnosu na sve ispitanike, a 41% unutar skupine s govornim smetnjama. Najočitija brojčana razlika između učenika i učenica ustanovljena je kod mucanja, gdje je odnos 8 : 3 u korist učenika. Ilustrativan je podatak o dislalijama, gdje na 61 učenika dolazi 41 učeica s neispravnim izgovorom glasova (10,5% : 7,1%).

Dok se mucanje podjednako našlo u svim dobnim skupinama, brzopletost je uglavnom primijećena u starijih učenika. Kao što je vidljivo iz tabele, nema niti jednog slučaja brzopletosti ispod 11 godina.

Unjkanje se pretežno odnosi na djecu između 9 i 12 godina (12 slučajeva od ukupno 15) s tendencijom nestajanja u starijih učenika (u 13. i 14. godini samo po jedan slučaj).

Smetnje u glasu najčešće su kod učenika od 10 do 13 godina (28 od ukupno 43); u 14. godini taj je broj smanjen na 4, dok nema ni jednog učenika od 15 godina s poremećajem glasa.

S M E T N J A																				
Rinolalije			Mucanje						Brzopletost						Poremećaj tempa i ritma			Ukupno		
ki	Ženski	Σ	Muški	Ženski	Σ	Muški	Ženski	Σ	Muški	Ženski	Σ	Muški	Ženski	Σ	M	Ž	Σ			
%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%						
1.7	—	—	1	1.7	2	3.4	—	—	2	3.4	—	—	—	—	—	—	—			
—	—	—	—	—	—	—	1	1.7	1	1.7	—	—	—	—	—	—	—			
65	1	1.6	5	8.1	1	1.6	1	1.6	2	3.2	—	—	—	—	3	4.9	2			
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
1.7	—	—	1	1.7	1	1.7	—	—	1	1.7	—	—	—	—	—	—	—			
4.5	1	1.5	4	6.0	—	—	—	—	—	—	—	1	1.5	1	1.5	1	1.5			
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
3.0	—	3.0	2	6.1	1	1.5	1	1.5	2	3.0	1	1.5	—	—	1	1.5	2			
—	1	1.1	1	1.1	2	2.2	—	—	2	2.2	1	1.1	—	—	1	1.1	3			
—	1	1.1	1	1.1	1	1.1	—	—	1	1.1	—	—	—	—	1	1.1	3			
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2.2	3			
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3.4	5			
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	5.6	9			
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	5.7	—			
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	5.7	4			
1.9	4	0.7	15	2.6	8	1.4	3	0.5	11	1.9	2	0.3	2	0.3	4	0.7	13			
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	1.7	23			
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3.9	3.9	117			
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	81	81	198			

Na kraju tabele iskazan je broj 198 koji označava ukupni broj govornih smetnji raspodijeljenih na 143 ispitanika. 81 smetnja pripada skupini od 58 učenica, a 117 smetnji nađeno je kod 85 učenika. Iz ovoga slijedi da više od trećine učenika ima udružene govorne smetnje, to jest više od jedne poteškoće u govoru.

Diskusija

Uzmemo li u obzir i blage smetnje, broj učenika sa smetnjama u govoru bio bi 192 u odnosu na 578 učenika, što bi iznosilo 33,22%. Međutim i broj od 143 (24,7%) učenika s jačim odstupanjima u govoru već je imponozantan. Napominjemo da je u skupini ispitanika bilo polaznika prvih razreda, dakle djece niže kronološke dobi, kod koje još nije došlo do potpunog adaptiranja govora govoru okoline. U višim razredima konstatirane su smetnje glasa koje

su dobrim dijelom prolaznog karaktera, budući da se radi o djeci pred pubertetom ili u pubertetu koja prolaze kroz period mutiranja.

U ispitivanje smo bili uključili i čitanje i pisanje, no kako materijal kojim smo raspolagali nije bio kompletan, odustali smo od obrade smetnji čitanja i pisanja.

Iz rezultata ispitivanja proizlazi da su najbrojnije smetnje izgovora glasova. Naime, dislalija je pronađena kod 102 učenika (17,64% u odnosu na sve ispitanike — 578). Kod neke se djece radi o poremećaju samo jednoga glasa, dok ih je kod druge poremećeno nekoliko. U ovoj analizi uzeli smo u obzir samo broj djece s poremećenim izgovorom, a ne i broj poremećenih glasova.

Po broju učestalosti slijede poremećaji glasa koje smo našli kod 43 djece (7,43% u odnosu na 578 učenika). I ova je brojka prilično imponantna. U toj se skupini nalaze i prvoškolci koji još nisu pronašli svoj pravi glas. Neki su od njih donijeli od kuće mazni glasić, kod drugih varira visina. Kao što smo napomenuli, u višim razredima dječaci, a u mnogo manjoj mjeri i djevojčice, u fazi su mutiranja, pa još nisu pronašli svoju optimalnu visinu i uskladili je sa svojim općim fonacijskim mogućnostima. No ima i djece koja ne spadaju u ove dvije skupine, a imaju poremećen glas. Većinom se radi o neadekvatnoj visini glasa (previsok, predubok) te o mukloj boji glasa. Na pravu kreštavost i promuklost nismo naišli, kao ni na druga jača odstupanja.

Poremećaje ritma i tempa govora našli smo kod 23 djece (3,9% u odnosu na 578 učenika). U ovu smo skupinu uvrstili djecu koja zastajkuju u govoru, ili prebrzo ili presporo govore. Skupina je prilično heterogena i teško je opisati sve simptome jedan od kojih je i neprilagođeno disanje za govor. Kod neke su djece zastupljeni svi gore spomenuti pojavnici, pa i neujednačenost ritma govora. Međutim, kako se ne radi ni o mucanju ni o nekom drugom poremećaju koji može imati slične ili čak iste simptome, svrstali smo ih pod ovaj naziv.

Nazalni smo prizvuk u govoru pronašli kod 15 djece (2,59% u odnosu na 578 ispitanika). Kako ispitivanje govora koje smo proveli nije uključivalo specijalističke preglede, u ovom slučaju fonijatrijski ili otorinolaringološki, ne možemo reći radi li se o organski uvjetovanim ili funkcionalnim rinolalijama. Isto tako nismo analizirali radi li se o zatvorenim ili otvorenim rinolalijama. Jedino mjerilo bilo nam je nazalni prizvuk u govoru, odnosno njegova odsutnost.

Mucanje je pronađeno kod 11 djece (1,9% u odnosu na 578 učenika). Procenat nije velik, relativno. Očekivali smo da će biti veći s obzirom na podatke koje nalazimo u literaturi, a u odnosu na druge poremećaje³. Naime, očekivali smo da će jedna petina svih govornih smetnji koje smo našli otpasti na mucanje, što bi iznosilo 20%, a našli smo da na mucanje otpada samo 7,7% u odnosu na broj djece s govornim poremećajima (143). U ovu skupinu uključena su djeca s ponavljanjima i laganim zastojećima u govoru koja gotovo nisu svjesna svog poremećaja, kao i ona s duljim, napetijim i češćim zastojećima praćenim logofobijom i obrambenim mehanizma. U ovoj analizi nismo zašli u dublje razgraničavanje simptoma, jer to i nije bio cilj ovog ispitivanja. Napomenut ćemo, međutim, dok je većina ostalih poremećaja promakla uhu okoline, djecu koja mucaju primijetili su i nastavnici i njihovi saučesnici. Mada se ovaj poremećaj nikada ne ponavlja u istovetnom obliku, okolina ga prepoznaje i žigoše njegova nosioca.

Brzopletost je ustanovljena kod 4 djece (0,7% u odnosu na 578 učenika). Kod svakoga od ovo četvero djece, osim višestrukih manje ili više izraženih

smetnji komunikacije koje su ukazivale na mogućnost postojanja brzopletosti, naknadnim ispitivanjem čitanja i pisanja, zatim iz razgovora s nastavnicama o ponašanju djeteta i njegovu rasponu pažnje, potvrđena je brzopletost. Vjerujemo da je pronađeni broj djece s brzopletošću preskroman, i da vjerojatno takve djece ima više. Mogu se skrivati iza nekog drugog prije navedenog poremećaja, ukoliko je on dominantan simptom brzopletosti.

Napomenuli bismo da je kod neke djece pronađeno nekoliko govornih poremećaja, pa tako 143 djece ima ukupno 198 govornih poremećaja. Neka djeca imaju istovremeno dislaliju i rinolaliju, pa smo ih u analizi prikazali 2 puta; poneku smo djecu prikazali i četverostruko, ukoliko su bila prisutna 4 poremećaja.

* * *

U daljnoj analizi rezultata zanimalo nas je opada li broj govornih poremećaja s porastom kronološke dobi. Podijelili smo skupinu djece s govornim poremećajima u dvije skupine i to na onu do devete i na onu iznad trinaeste godine. Za prvu skupinu bila nam je granica deveta godina, budući da tada dolazi do automatizacije govora, i govor se nakon toga rijetko spontano ispravlja, naročito što se tiče izgovora glasova govora, te rečeničkog ritma i intonacije u okviru materinjeg jezika. Nakon devete godine govorni je sistem zreo i, bez obzira na to je li ispravan ili neispravan, ustaljen je i spontano ispravljanje je veoma rijetko. U prvu smo skupinu, dakle, svrstali djecu s još nepotpuno automatiziranim govornim sistemom. U drugoj skupini nalazila su se djeca iznad trinaeste godine, pa, prema tome, s posve zrelim govornim sistemom.

Statistička analiza usporedbe ovih dviju skupina u odnosu na broj svih govornih poremećaja pokazala je da nema značajne razlike. Kao da broj govornih poremećaja ne opada s porastom kronološke dobi. X^2 iznosio je 2,34, dok je granična vrijednost X^2 za 1 stupanj slobode 3,84.

Izdvojili smo, zatim, iz ovih dviju skupina učenike s poremećajem izgovora glasova govora i usporedili te dvije nove skupine (opet do 9 i od 13 g.) u odnosu na broj djece s poremećajima. Našli smo da je opadanje broja smetnji izgovora glasova u odnosu na porast kronološke dobi značajan. X^2 iznosi 5,292, a značajan je na 0,05 razini značajnosti, s istom graničnom vrijednosti kao i u prethodnoj usporedbi. Treba istaknuti da, dok je taj pad veoma očit kod učenika, učenice kao da podjednako loše izgovaraju glasove govora u svim dobnim skupinama.

S obzirom na činjenicu da nismo našli neke značajne razlike kad smo uzeli u obzir sve govorne poremećaje, možemo zaključiti da broj ostalih govornih poremećaja raste i kompenzira opadanje smetnji izgovora glasova. Porast je donekle razumljiv s obzirom na pubertetske promjene glasa. Vjerujemo da bismo, ne uzimajući u obzir te prolazne disfonije, pronašli značajno opadanje govornih poremećaja s porastom kronološke dobi.

Zaključak

Ispitivanjem govora učenika osmogodišnje škole »Rajka i Zdenka Baković« u Zagrebu među 578 djece od sedme do šesnaeste godine pronašli smo 143 ili 24,7% djece sa znatnijim odstupanjima u govoru.

Najbrojniji govorni poremećaji odnose se na neispravan izgovor glasova govora — dislalije. Radi se o 102 učenika, ili 17,64%. Ostali su poremećaji govora manje zastupljeni: poremećaji glasa sa 43 učenika ili 7,43%; poremećaji ritma i tempa govora sa 23 učenika ili 3,9%; nazalni govor sa 15 učenika ili 2,6%; mucanje sa 11 učenika ili 1,9%; brzopletost sa 4 učenika ili 0,7%. Postoci se odnose na ukupan broj učenika, to jest 578. Kako neki učenici imaju više govornih poremećaja, zastupljeni su u više vrsta odgovarajućih skupina govornih poremećaja.

Uspoređivanjem mlađe i starije skupine učenika pronašli smo da nema značajne redukcije broja govornih poremećaja s porastom kronološke dobi.

Uspoređivanjem mlađe i starije skupine s poremećajem izgovora glasova - dislalijom - našli smo da broj djece s porastom kronološke dobi značajno opada. Međutim, kako nema značajnog opadanja sveukupnog broja govornih poremećaja, zaključujemo da broj ostalih govornih poremećaja raste. Taj se porast odnosi prvenstveno na poremećaje glasa u dječaka viših razreda.

Mišljenja smo da bi logopedska intervencija u osmogodišnjim školama, a naročito u nižim razredima, znatno pridonijela opadanju broja djece s govornim poremećajima, ili ublažila poremećaje, pa bi bilo potrebno predvidjeti logopeda u sklopu osnovnih škola kako bi se djeci pomoglo u najbolje vrijeme na najefikasniji način.

Summary

SPEECH OF CHILDREN IN ELEMENTARY SCHOOL

Professors and students of High School of Defectology in Zagreb investigated the speech of children of the elementary school »Rajka i Zdenka Baković« iz Zagreb.

Among 578 children between the seventh and sixteenth year of age they found 143, or 24.7% with more considerable divergences in speech.

The most frequent speech malfunctions are those of incorrect pronunciation of sounds — dyslalia — with 102 pupils or 17.64%.

Other malfunctions are smaller:

Malfunctions of voice 43 pupils or 7.43%.

Malfunctions in the rhythm and tempo of speech 23 pupils or 3.9%.

Nasal speech 15 pupils or 2.6%.

Stammering 11 pupils or 1.9%

Rushing in speech 4 pupils or 0.7%. Percentages refer to the total number of pupils of 578. Some pupils have more speech malfunctions, so they are represented in more groups.

From the comparison of the younger group with the older one with speech malfunctions in the pronunciation of sounds (dyslalia), it can be seen that malfunctions decrease with the growth of the chronological age. However, there is no more considerable decrease of the total number of speech malfunctions, so it can be concluded that the number of other speech malfunctions increases. The increase refers, first and foremost, to the pupils of older forms.

It can be concluded that the logopedic intervention in elementary schools, and particularly in lower forms, would contribute greatly to an decrease of the number of children with speech malfunctions or soften the malfunctions, so a logopedist should be present in every teachers's staff in elementary schools.

¹ Ispitivanje je provedeno 1969. godine, a rezultati još nisu objavljeni, no doznali smo da je pronađeno oko 20% djece s govornim smetnjama.

² D. Orlandi, Pronalaženje osoba s govornim poteškoćama, Symposia ORL Jugoslavica, 3—4, Zagreb, 1969, str. 233—237.

³ M. Berry, J. Eisenson, Speech Disorders, N. Jersey 1963, str. 3.